

VERONIKA ZÝKOVÁ / 22. 9. 2017

Mrtvý mezi živými

Debut Bořivoje Zemana *Mrtvý mezi živými* zůstává ve stínu režisérovy pozdější, zejména pohádkové tvorby, přesto si zasluhuje pozornost.

Bořivoj Zeman proslul jako režisér pohádek *Pyšná princezna* (1952), *Byl jednou jeden král...* (1954), *Šíleně smutná princezna* (1968) či *Honza málem králem* (1977), do širokého diváckého povědomí se zapsal také dvojicí marvanovských komedií *Dovolená s Andělem* (1952) a *Anděl na horách* (1955). Dobovou kritiku zaujal již svým celovečerním debutem, psychologickým dramatem s detektivními prvky *Mrtvý mezi živými*, které napsal spolu s Elmarem Klosem podle románu norského spisovatele Sigurda Christiansena *Mrtvý mezi dvěma živými* (1931, česky 1934). Příběh začíná přepadení pošty. Hlavní hrdina, poštovní zřízenec Jiří Valta, se zachová racionálně: tváří v tvář maskovanému lupiči a proti hlavní zbraně nakonec po váhání vydá pokladnu s penězi a zachrání si život. Předtím ovšem jeho kolega Klečka nešťastnou náhodou po pádu zemře, když proti druhému lupiči zasáhne, zatímco kolega Munk se v panice vrhá proti lupiči a je zraněn. Munk, který si svou verzi události upravil, je oslavován. Na Valtu lidé pohlížejí jako na zbabělce, přestože se zachoval racionálně, místo aby se pokusil o zbytečné hrdinství.

Sám režisér se k předloze norského spisovatele a motivaci zpracovat ji vyjádřil pro časopis *Kino*: „Tenhle námět zaujal Elmara Klose i mne už za okupace. (...) Mezi zbabělostí a hrdinstvím neleží na příklad propast – někdy stačí nepatrný krůček. Proto je třeba dlouho a citlivě vážit, než jsme hotovi s úsudkem. Není to možné za války a v dobách nebezpečí. Dnes se však vracíme k normálním poměrům, je tedy na místě vrátit se také k normálnímu posuzování lidí a jejich vztahů. Taková je – stručně – myšlenka tohoto filmu.“^[1]

Zatímco román postihuje časové rozpětí devíti let, během nichž protagonista marně hledá člověka, jenž by ho chápal, ve filmu se jedná o zhruba jeden rok. Tvůrci přebrali

řadu replik doslovně z románu. Jinde se uchýlili k výrazným změnám v ději. Několik měsíců po premiéře se k nim kriticky vyjádřil v rozhovoru představitel hlavní úlohy Karel Höger: „Hrajeme si ve filmu na život. Přeneseme-li ho z románu, kde je plnokrevný, vykrvácí nám cestou a to, co vidíme na plátně, je už jen magnetisovaná mrtvola. Ne živý mezi živými, ale mrtvý mezi mrtvými. Právě v tom Mrtvém mezi živými! Román mluví o ženatém člověku s dítětem, které mu jedině instinktivně věří a chápe ho. To je docela jiná situace nežli svobodný, se snoubenkou, která odejde, a za kterou se bůhví proč vrací, když napoprvé zklamala. Zatím co rodina a dítě je jeden skutečný svět, musí se tady pro svobodného vymyslet podivná, často zbytečná a papírová společnost a postavy, jimiž se obtížně provléká nit děje.“^[2]

K. Höger, J. Hrdličková, L. Matoušková a Z. Procházková (Foto: Národní filmový archiv)

Zajímavé srovnání poskytuje nejen román a film, ale také filmová povídka z dubna 1946 a technický scénář z července 1946. V něm je oproti filmu přítomna scéna, kdy matka

Fejfarová reaguje na to, že si Valta vzal všechny peníze ze šuplíku a šel je propít, načež Helena věčně odvětlí, že jsou to jeho peníze.[3] Další odlišností je absence scény, ve které otec Fejfar nadává na Helenino rozhodnutí odejít z domu a hodlá jí je rozmlouvat.[4] Stejně tak ve výsledné filmové podobě absentuje scéna, v níž odcházející Helena hodlá poslat Valtovi dopis, ale nakonec si to rozmyslí.[5] Vypadla scéna, kdy hudebník Popov proti sobě obrací revolver, než je vyrušen Valtovým telefonátem.[6] V románu, filmové povídce z dubna 1946 i zmíněném technickém scénáři je smrt postavy spolupachatele (v knize jde o přítele, v povídce, scénáři i filmu o bratra) taková, že spadl z kola, aby měl alibi pro ránu, kterou mu v sebeobraně zasadil Klečka. Zranění zanedbal, dostal otravu krve a zemřel.[7] Částku, kterou ukradli, poukázal na účet pošty Popov z bratrovy pojistky.[8] Ve filmu byla tato poměrně komplikovaná smrt bratra nahrazena jednodušší variantou – aby splatil dluhy, vypůjčil si peníze z konzulátu a ze zoufalství se chtěl zabít. Nakonec po vyloupení pošty sebevraždu skutečně spáchal, protože nedokázal žít s vědomím, že zabil člověka.

Jak v knize, tak ve scénáři a výsledném filmu se nachází rozpor mezi tvrzením Popova (v knize má tato postava jméno Ragnaas a je bankovním úředníkem), že revolvéry měli pouze pro zastrašení, ale nehodlali střílet. Vzápětí však přiznává, že by pravděpodobně vystřelil, pokud by mu protagonista pokladnu nevydal. Oproti tomu v povídce postava korepetitora Trejbala Valtu ujistí, že ke střelbě by nedošlo. To mělo být v pozdější scéně potvrzeno odhalením, že místo revolveru měl Trejbal pouhé těžítko.[9]

Film měl premiéru v únoru 1947 a na stránkách filmových periodik i denního tisku se mu dostalo převážně kladného přijetí. Vladimír Bor jej po druhém zhlédnutí na stránkách *Mladé fronty* pochválil, ale zároveň popsal několik rozporů (včetně výše zmíněného), nejasností a výtek k režijnímu vedení. Zalitoval, že roli Valty nedostal Jaroslav Průcha, jenž by se pro postavu hodil lépe než milovník Höger. Přesto hercův výkon zařadil mezi jeho nejvyspělejší a konstatoval, že z „hlediska svého hereckého typu a naturelu má téměř ve všech scénách pravdu – a taky pravdivě působí.“[10] Na tomto místě lze zmínit slova Ladislava Helgeho, jenž Högerovi později poskytl neméně vděčnou úlohu učitele Pelikána ve své *Škole otců* (1957): „Celá plejáda režisérů, která nastoupila po válce, měla k předválečným a protektorátním hvězdám značnou skepsi. A mezi ty hvězdy patřil Karel Höger. Vím, že u všech filmů byly značné rozpaky, jestli ho

obsadit, nebo neobsadit.“^[11] Pro herce šlo o jeho první filmovou poválečnou roli a v očích většiny kritiků a recenzentů šanci setřást nálepku milovníka využil.

Václav Irmanov jako Cyril Popov (Foto: Národní filmový archiv)

Mrtvému mezi živými věnoval dva články v *Zemědělských novinách* A. M. Brousil. V prvním z nich se zabývá předlohou, scénářem a režii. Píše, že se Bořivoj Zeman „projevil napoprvé mnohoslibně“ a oceňuje civilnost, s níž ve filmu hraje většina herců.^[12] Ve druhém článku se věnuje hereckým výkonům: „Höger vyhrává Valtovu opravdovost s podivuhodným důrazem na vnitřní napětí a vnější útlum (...).^[13] Oceňuje také začínajícího herce Eduarda Dubského, s nímž režisér Zeman spolupracoval již na osvětovém baťovském filmu *Tři knoflíky* (1945). V kombinovaném *Vánočním snu*, jež Zeman natočil s Hermínou Týrlovou (1944) a následně, po zničení negativu, s Karlem Zemanem (1945), Dubský hrál tatínka holčičky, kterou ztvárnila Jana Hrdličková, jež se v *Mrtvém mezi živými* objevila s podstatně menším úspěchem jako dcera Klenkové. Brousilovo pozitivní hodnocení dalších neokoukaných tváří se

neobejde bez výhrad: Václav Irmanov (zpěvák Cyril Popov), jehož teprve čekala životní role v *Holubici* (1960), se „vymykal nevhodnou přírodností“, Zdenka Procházková (Valtova snoubenka Fejfarová) vyjadřovala „do jisté míry zatím jen sebe“ a Lída Matoušková (vdova Klečková) se musí naučit „[o]dvažovat intensitu filmové hry“. V závěru však autor konstatuje, že „[i] když herectví tohoto filmu není zcela obrozené, je nesporně oživené.“[14]

O cestě k českému civilismu píše Jaroslav Brož ve *Filmových novinách*, podle nějž Zemanovi vyšly lépe mužské role než ženské. Podobně jako Brousil oceňuje zejména první polovinu filmu, režisér „udržel stylovou čistotu i dramatickou linii. Přecenil však své síly a svou fantasii tam, kde se odpoutal od realistického výrazu, snaže se mluvit ve zkratkách, symbolech a náznacích.(...) Nestylově a násilně tu působí ony nájezdy kamery na umírajícího Klečku (...). Scenaristicky nedomyšlený je pak způsob zařazení pachatele loupežného přepadení (...) do děje.“[15]

I přesto, že určité prvky filmu, z nichž některé byly zmíněny výše, se zcela po právu setkaly s výhradami již v době uvedení, *Mrtvý mezi živými* je stále aktuální už samotnou postavou Valty, jenž je nesmlouvavým a pronikavým komentátorem pokrytectví a přetvářky.

Mrtvý mezi živými bude uveden v kině Ponrepo 23. září od 17:30 v rámci cyklu *Český film – ztráty, nálezy a objevy*.

Mrtvý mezi živými (Československo 1946), režie: Bořivoj Zeman, scénář:

Elmar Klos, Bořivoj Zeman, kamera: Petr Rovný, hudba: Jiří Šust, střih: Josef Dobřichovský, hrají: Karel Höger, Eduard Dubský, Václav Irmanov, Zdenka Procházková, Lída Matoušková, Jana Hrdličková, František Šlégr, Zdeňka Baldová ad. ČFS, 87 min.

Poznámky:

- [1] J. Ž. Bořivoj Zeman o své práci. *Kino* 1, č. 18–19 (30. 8. 1946), s. 299.
- [2] Wenig, Jan. Hodina přemýšlení s Karlem Högreem. *Kino* 2, č. 51 (19. 12. 1947), s. 1012.
- [3] Klos, Elmar – Zeman, Bořivoj. *Mrtvý mezi živými*. Technický scénář, červenec 1946. Obraz 36 a 37, s. 93–94.
- [4] Tamtéž. Obraz 61, s. 138.
- [5] Tamtéž. Obraz 65, s. 146.
- [6] Tamtéž. Obraz 76, s. 164.
- [7] Tamtéž. Obraz 82, s. 192.
- [8] Tamtéž. Obraz 82, s. 193.
- [9] Klos, Elmar – Zeman, Bořivoj. *Mrtvý mezi živými*. Filmová povídka, duben 1946, s. 51.
- [10] Bor, Vladimír. Český film. Ještě jednou a podrobněji. *Mladá fronta* 3, 18. 2. 1947, č. 40, s. 6.
- [11] Havlíková, Jana. *Nevyjasněná úmrtí VII*. Praha 2001, s. 71.
- [12] Brousil, A. M. Zrcadlo naší touhy. *Zemědělské noviny* 3, 16. 2. 1947, č. 40, s. 2.
- [13] Brousil, A. M. Oživené filmové herectví. *Zemědělské noviny* 3, 18. 2. 1947, č. 41, s. 2.
- [14] Tamtéž.
- [15] Brož, Jaroslav. Cesta k českému civilismu. *Filmové noviny* 1, 22. 2. 1947, č. 8, s. 7.